

LBRIS

We know
books

Ioan Valentin NEGOI

DEPORTAREA ROMILOR

din Muntenia în Transnistria
în perioada celui
de-al Doilea Război Mondial

 **CETATEA
DE SCAUN**

Referenți științifici:

Prof. univ. dr. habil Silviu Miloiu

Prof. univ. dr. habil Iulian Oncescu

Editor & redactor: Dan Mărgărit, Mirela Ivan Nobel

Design copertă: Dan Mărgărit

Imagine copertă: shutterstock

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
NEGOI, IOAN VALENTIN

Deportarea romilor din Muntenia în Transnistria în
perioada celui de-al doilea război mondial / Ioan

Valentin Negoii. - Târgoviște : Cetatea de scaun, 2023

Conține bibliografie

ISBN 978-606-537-627-4

323.1

94

*Toate drepturile de reproducere, integral sau parțial, prin
 orice mijloace, inclusiv stocarea neautorizată în sisteme de
 căutare sunt rezervate. Reproducerea se poate face doar cu
 acordul scris al editurii, cu excepția unor scurte pasaje care
 pot constitui obiectul recenziilor și prezentărilor.*

©Editura Cetatea de Scaun®, Târgoviște, 2023
 editura@cetateadescaun.ro www.cetateadescaun.ro

ISBN 978-606-537-627-4

Tipărit de Editura Cetatea de Scaun, 2023

CUPRINS

Prefață de prof. univ. dr. Silviu Miloiu	9
INTRODUCERE	17
Problematika cercetării	17
2. Teorie și metode de cercetare	20
3. Cercetări anterioare	22
4. Cadrul conceptual	47
5. Surse documentare	48
5. Structura studiului	51
CAPITOLUL I. Reflectarea problematicii romilor din România în dezbaterile intelectuale, politice și ideologice în prima jumătate a secolului XX	53
1.1 Factorii care au influențat apariția mișcării romilor în perioada interbelică.	54
1.2. Asociația Generală a Țiganilor din România	57
1.3. Uniunea Generală a Romilor din România	62
1.4. Asociația Uniunea Generală a Romilor din România	72
1.4.1. Asociația Uniunea Generală a Romilor din România, filială Ploiești	77
Circulația ideilor eugenice în România	79
2.1. „Buletinul eugenice și biopolitic”	79
2.2. Iordache Făcăoaru și „Buletinul eugenice și biopolitic”	85
2.3. Petru Râmneațu	92
2.4. Alți autori care au publicat în revistă	94
2.5. Ideile eugenice publicate în alte periodice și cărți	99

CAPITOLUL II. Genealogia deciziei de deportarea a romilor în Transnistria	110
1.1. Câteva date statistice despre romii din Muntenia în perioada interbelică.....	110
1.2. Recenzarea și deportarea romilor nomazi în Transnistria.....	117
1.3. Deportarea romilor sedentari în Transnistria...130	
1.3.1. Deportarea romilor din județul Argeș	141
1.3.2. Deportarea romilor din județul Brăila	154
1.3.3. Deportarea romilor din județul Buzău.....155	
1.3.3.1. Râmnicul Sărat.....	166
1.3.4. Deportarea romilor din Călărași și Ialomița. .173	
1.3.5. Deportarea romilor din județul Dâmbovița. .178	
1.3.6. Deportarea romilor din Ilfov.....183	
1.3.7. Deportarea romilor sedentari din județul Prahova	191
 CAPITOLUL III. Deportarea în Transnistria a familiilor soldaților romi	198
1.1. Marele Stat Major și problematica soldaților romi	198
1.2. Consiliul de Miniștri și problematica soldaților romi.....	202
1.3. Petițiile soldaților romi	214
1.4. Petițiile invalizilor și veteranilor din Primul Război Mondial.....	247
1.5. Petițiile văduvelor de război	250
1.6. Alte situații	253
 CAPITOLUL IV. Situația romilor din România între 1942-1944	261
1.1. Situația romilor din România după deportările din septembrie 1942.	261
1.2. Reacții și percepții românești cu privire la deportarea romilor în Transnistria.....	271

CONCLUZII	283
BIBLIOGRAFIE FINALĂ.....	296
ANEXE	311
Anexă A1. Interviu. Mihai Dușan	311
Anexă A2. Interviu. Constantin Brăilă	314
Anexă A3. Interviu. Mihai Dumitru,	317
Anexa B1.....	320
Anexa B2	321
Anexa B3	322
Anexa B4	325
Anexa B5	327
Anexa B6.....	329
Anexa B7	330
Anexa B8.....	332
Anexa B9.....	334
Anexa B10.....	335
Anexa B11	337

din perspectiva diacronică, dar și din cea analitică. Derivată de aici, de o actualitate și relevanță științifică neîndoielnică, se desprinde și firul analitic al etapelor deportării în fiecare dintre județele cuprinse în panelul de analiză, cu implicațiile de natură socială, economică, comunitară, individuală, precum și cu percepțiile aferente comunităților de romi (sedentari sau nu) și concitadinilor/consătenilor acestora.

În loc de încheiere a acestei prefețe, care sper să se constituie într-un imbold pentru lectură, voi reda un scurt fragment dintr-un interviu pe care fostul meu doctorand, autorul acestei lucrări remarcabile, l-a luat unuia dintre supraviețuitorii deportărilor, Mihai Dușan, născut în anul 1924 în județul Ialomița:

„La trei-patru zile de când am ajuns acolo [în Transnistria, n.n.] a venit zăpada mare, nu te vedeai om cu om [...] Pe noi ne-a luat mama și ne-a băgat în bordei. Atunci au început oameni să moară, băieți, bărbați, fete de măritat, până și câinii mureau. Când s-a oprit zăpada a venit pretorul cu poliția locală ucraineană și i-au ridicat pe cei care au murit, i-au pus într-o remorcă și nu știm unde i-au dus. Care a prins bordei, a trăit, care nu a prins bordei, a murit.

Am stat în bordei până la 1 martie, după care a venit pretorul și ne-a dus în altă comună să ne pună la muncă.”

8 mai 2023

Prof. univ. dr. habil. Silviu Miloiu
Universitatea „Valahia” din Târgoviște

INTRODUCERE

Situația romilor din prima jumătate a secolului al XX-lea, fie că discutăm despre perioada interbelică sau despre cel de-al Doilea Război Mondial, nu mai este un subiect necunoscut pentru cercetătorii din România sau pentru cea mai mare parte a publicului larg, așa cum era în urmă cu puțini ani. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial din ordinul lui Ion Antonescu au fost deportați în Transnistria aproximativ 25 000 de romi din care s-au stins din viață mai mult de 11 000 de persoane. Condițiile de viață din Transnistria au fost de neimaginat: deportații au fost privați de bunurile imobile, de hrană, de îmbrăcăminte. Din cauza foametei, majoritatea romilor, așa cum se va vedea în lucrare, au slăbit atât de mult încât au ajuns niște schelete ambulante. Unii dintre ei, ajunși la limita subzistenței, s-au dezumanizat atât de mult încât au apelat la canibalism.

Problematika cercetării

În studiul de față dorim să analizăm fenomenul deportării romilor în Transnistria, îndeosebi a celor transportați din Muntenia, concentrându-ne pe situația romilor din județele Argeș, Buzău, Călărași, Brăila, Dâmbovița, Ialomița, Prahova și Teleorman. Investigarea atentă a documentelor de arhivă ne-a pus în postura de a demonstra că unele ipoteze care s-au conturat în istoriografia românească în ceea ce privește deportarea romilor sunt eronate, așa după cum vom demonstra.

Lucrarea de față urmărește două linii narrative clare. În prima parte a studiului dorim să reflectăm asupra

problematicii romilor din România așa cum apare aceasta în dezbaterile intelectuale, politice, ide

ologice ale perioadei interbelice ajutându-ne în acest fel să aflăm dacă mișcarea eugenică din perioada interbelică a influențat în vreun fel deciziile luate de Ion Antonescu de a-i deporta pe romi în Transnistria. În ce-a de-a doua parte, ne concentrăm asupra genealogiei deportării romilor nomazi și sedentari în Transnistria¹ în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, căutând un răspuns la întrebarea dacă deportarea romilor în Transnistria a fost o măsură socială sau una rasială.

Opțiunea pentru includerea perioadei interbelice în firul analitic și ideatic al lucrării este determinată de faptul că în această etapă, pentru prima oară în istoria României, romii s-au constituit în diverse asociații și organizații, și-au exprimat deziderate proprii pe care au încercat să le aducă la îndeplinire prin negocierea cu unele partide politice. Un alt aspect pe care dorim să-l surprindem este maniera în care mass-media a prezentat publicului larg integrarea romilor în viața asociativă. Avem în vedere, de asemenea, faptul că perioada dintre cele două războaie mondiale reprezintă etapa în care romii au început să-și facă auzită vocea prin organizarea unor manifestări politice și tot atunci au devenit ținta eugiștilor români. Putem afirma,

¹ Teritoriul dintre Nistru și Bug a intrat în administrația românească în baza decretului nr. 1 din 19 august 1941, dat la Tighina, și a decretului nr. 4 dat la 17 Octombrie 1941, pentru Odesa și regiunea înconjurătoare. În Transnistria s-au aplicat regulile ocupațiunii militare în timp de război și a ordonanțelor și deciziilor Guvernământului. Arhivele Serviciului Român de Informații (în continuare, Arhiva SRI), fond D 8933, f. 2. Mai multe despre administrația românească în Transnistria se pot vedea în Vladimir Solonari, *Imperiul – satelit. Guvernarea românească în Transnistria*, Editura Humanitas, București, 2019.

fără urmă de îndoială, că 1919² a reprezentat anul în care s-au inițiat primele manifestări politice ale romilor din România. Tot în această perioadă au luat ființă primele organizații socio-profesioniste, breasla lăutarilor fiind cea mai cunoscută.

Deportarea romilor în Transnistria este încă percepută în mod profund greșit de o parte a publicului larg ca fiind o măsură de asanare a societății românești din perioada celui de-al Doilea Război Mondial din ordinul lui Ion Antonescu, fără a fi fost influențat de mișcările eugenice ce au cuprins atât Europa cât și România în prima jumătate a secolului al XX -lea³. Astfel se crede că cetățenii români de etnie romă care erau integrați din punct de vedere social și economic nu au avut nimic de suferit. Sunt aceste percepții reale? Din punctul nostru de vedere nu. În capitolele care urmează ne-am concentrat eforturile analitice pentru a demonstra o serie de ipoteze care ne îndreptătesc să afirmăm că deportarea romilor, chiar dacă nu s-a dorit de la început a fi una eugenică, a devenit cu siguranță una disgenică prin modul în care autoritățile locale au înțeles să aplice ordinele primite de la nivel central. Acest lucru a fost cauzat și de echivocul conducerii guvernamentale care nu a explicat autorităților locale, responsabile cu recenzarea și deportarea romilor, care sunt activitățile economice care să-i poată permite unui cetățean rom să trăiască „în mod

² Pentru o privire mai generală asupra subiectului se poate v. Petre Matei, *Adunările țiganilor din Transilvania din anul 1919 (I)**, în „Revista Istorică”, S.N., XXI (2010), 5-6, p. 467-487; Idem, *Adunările țiganilor din Transilvania din anul 1919 (II)*, în „Revista Istorică”, S.N., XXII (2011), 1-2, p. 135-152; Idem, *Documente de arhivă despre adunările țiganilor din Transilvania din anul 1919*, în „Anuarul Institutului de Istorie «George Barițiu» din Cluj-Napoca”, LII, Supliment, 2013, p. 447-470.

³ A se vedea în acest sens Viorel Achim, *Țigani în istoria României*, Editura Enciclopedică, București, 1998, p. 133.

cinstit” și să nu constituie o „povară” pentru ordinea publică. Din lipsă de claritate în acest sens, cei responsabili cu recenzarea și deportarea romilor au fost învestiți cu puterea de a decide dacă o persoană este sau nu un „parazit” pentru societate. Inevitabil s-a creat mediul necesar săvârșirii unor abuzuri din partea jandarmilor și polițiștilor din cauza volatilității categoriei de „țigani-problemă”.

2. Teorie și metode de cercetare

Din punct de vedere al modalităților de cercetare în realizarea acestui studiu am apelat la un spectru mai larg de metode de cercetare datorită necesității unei abordări interdisciplinare a obiectivelor și a ipotezelor noastre. În decursul lucrării am folosit analiza critică de discurs pentru articolele publicare în revista *Buletinul Eugenic și Biopolitic*, cu scopul de a descrie sistematic, calitativ și cantitativ mesajele pe care autorii au dorit să le aducă la cunoștință publicului din România atât în perioada interbelică cât și în perioada celui de-al Doilea Război Mondial. Astfel am putut integra discursul pe care l-au folosit unii autori care au publicat în revistă în mișcarea eugenică care a cuprins Europa între deceniile al treilea și cincilea ale secolului al XX lea.

În ceea ce privește analiza literaturii existente, am încercat s-o parcurgem cât mai exhaustiv, luând în calcul și criteriul notorietății autorilor celor mai reprezentativi din acest domeniu de cercetare. Nu puteam ignora lucrările lui Petre Matei, Viorel Achim, Marius Turda, Maria Bucur, Vladimir Solonari sau Andreea Varga. Pentru analiza surselor primare identificate am utilizat metode mixte de analiză cantitativă și calitativă a documentelor de arhivă.

Faptul că deportarea romilor în Transnistria este totuși relativ recentă pe scara istorică, evenimentele petrecându-se cu nu mai mult de 80 de ani în urmă, ne-a permis să utilizăm și istoria orală, chiar dacă grupul țintă a fost unul redus. Mărturia reprezintă în dese rânduri un subiect extrem de sensibil pentru supraviețuitorii marilor evenimente tragice ale istoriei. Marea provocare pentru supraviețuitorii Holocaustului romilor o reprezintă imposibilitatea unora dintre aceștia să retrăiască prin forțarea memoriei traumele prin care au trecut în lagărele din Transnistria.⁴

Aceste traume trebuie integrate în firul narativ al vieții pentru a grăbi procesul de vindecare. Mărturia este importantă pentru memoria colectivă și culturală fiindcă după dispariția biologică a supraviețuitorilor dintre noi, care probabil, din păcate, se va produce în anii imediat următori, va deveni sigura capabilă să activeze memoria unor evenimente care s-au întâmplat, dar pentru care nimeni nu va mai putea depune mărturie.⁵ Mărturisirea traumei reprezintă confruntarea cu trecutul personal. Un neajuns al narării memoriei colective îl reprezintă faptul că, în dese rânduri, cuvintele nu au capacitatea să surprindă emoția supraviețuitorilor la adevărata ei intensitate.⁶

În cadrul acestei cercetări am realizat un număr de 3 interviuri semi-structurate pe care le-am înregistrat sau doar transcris. Discuțiile din timpul interviului au fost în limba română și în limba romani. Pentru traducerea din limba romani am cerut traducere sau clarificări din partea doctorandului George Cristian Gogan.

⁴ Sorin-Daniel Faur, *Postmemoria literară a Holocaustului*, Universitatea de Vest din Timișoara Facultatea de Litere, Istorie și Teologie, domeniul de Doctorat: Filologie, 2016, p. 10.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*.

Interviul semi-structurat oferă avantaje multiple, are un caracter sistematic și comprehensiv ceea ce permite realizarea unei comparații între interviurile cu aceeași tematică, oferă posibilitatea utilizării eficiente a timpului pentru a acoperi o întreagă tematică într-un timp mai scurt, permite existența unui control asupra succesiunii de întrebări, interviuatul are posibilitatea să răspundă în propriul limbaj exprimându-și în felul acesta perspectiva proprie. Faptul că interviuatul își aude vocea îi dă impresia că este un proces natural, ceea ce ajută la oferirea de răspunsuri sincere.⁷

Ca limite am identificat erorile care pot surveni în relatările interviuatului din varii motive. Primul motiv îl reprezintă vârsta înaintată a celor intervievați care conduce la sincope asociate cu starea lor psihică sau fizică, dificultatea acestora de a-și formula răspunsuri precise.

3. Cercetări anterioare

Organizarea romilor din perioada interbelică a făcut obiectul analizei mai multor cercetători dintre care se evidențiază Petre Matei, cercetător științific în cadrul Institutului pentru Studierea Holocaustului din România "Ellie Wiesel". Deși acesta este autorul celor mai numeroase și edificatoare studii, nu putem să nu constatăm că Petre are o tendință de a aborda istoria în principal prin prisma imagologiei, ceea ce se poate observa cel mai bine în lucrarea sa de doctorat.⁸ Teza se evidențiază prin analiza

⁷ Andreea Fontana, James Frey, *The Interview: From Neutral Stance to Political Involvement*. In N. Denzin și Y. Lincoln (Eds.), *The Sage Handbook of Qualitative Research*, Ed. Sage Publication, p. 695-727.

⁸ Petre Matei, *Țigani în România în prima jumătate a secolului XX. Identitate și alteritate*, Universitatea din București, București, 2010.

primelor mișcări politice a romilor din perioada interbelică, cum a fost cazul adunării romilor din 1919 de la Dumbrăveni⁹, dar și a legăturilor acesteia cu Biserica Ortodoxă Română care a avut ca scop botezarea romilor nomazi sau convertirea romilor catolici din Transilvania la ceea ce considerau a fi adevărata credință, ortodoxia. Deși titlul lucrării de doctorat *Țigani în România în prima jumătate a secolului XX. Identitate și alteritate* sugerează și o posibilă abordare a deportării romilor în Transnistria, autorul nu s-a aplecat asupra acestui subiect. Autorul nu a studiat pentru întocmirea lucrării sursele de arhivă, rezumându-se la utilizarea și interpretarea documentelor publicate în volumul editat de Luciana Năstasă și Andreea Vargă¹⁰, fără a căuta identificarea altor surse care ar fi putut întregi documentarea științifică.

Alți cercetători care au abordat această problematică sunt Luciana Năstasă și Andreea Varga, coeditoare ale unui volum de documente care abordează minoritatea romă în intervalul 1919-1941. Introducerea cuprinde un studiu - ce-i drept, succint - cu privire la problematica romă în prima jumătate a secolului al XX-lea, care integrează analize despre subiectul de care ne ocupăm în această lucrare. Acestea descriu modul de organizare a asociațiilor de romi din perioada interbelică fără a teoretiza pe marginea acestora. Punctul forte al acestui volum de documente este reprezentat de componenta semnificativă de istorie orală, fiind printre primele din România care au abordat istoria romilor din această perspectivă.

⁹ Idem, *Adunările țiganilor din Transilvania din anul 1919 (II)...*, p. 135-152

¹⁰ Lucian Năstasă, Andreea Varga, *Minorități etnoculturale, mărturii documentare. Țigani din România 1919-1944*, Editura Centrul de resurse pentru diversitate etnoculturală, Cluj, 2001, p. 17-24.

După analizarea organizării romilor în perioada interbelică dorim să deslușim ce rol au avut concepțiile de sănătate și purificare rasială în conceperea politicilor minoritare aplicate în România și totodată dacă există vreo legătură între retorică eugenistă și adoptarea măsurilor anti-rome promovate de guvernul Antonescu, care au dus la deportarea în Transnistria, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, a aproximativ 25 000 de persoane.

Cercetarea eugenismului din România a cunoscut progrese însemnate în ultimii ani. Putem afirma fără nicio urmă de îndoială că pionerii acestui subiect au fost Maria Bucur¹¹ și Marius Turda¹². Cei doi cercetători au redactat numeroase studii despre rolul ideilor eugenice în conturarea conceptului național românesc din perioada interbelică și despre cum s-a dezvoltat acest fenomen în Europa și în România. În tabloul tematic pe care-l realizează cei doi cercetători este prezentă și problematica romă, aceștia subliniind că romii din perioada interbelică au reprezentat un subiect de discuție pentru eugenisti.¹³

În ceea ce privește subiectul pe care noi dorim să-l dezvoltăm în această parte a cercetării, *Cum erau priviți romii în perioada interbelică, au existat sau nu mișcări eugenice împotriva lor?* putem identifica trei curente:

¹¹ Maria Bucur, Mihaela Miroiu, *Patriarhat și emancipate în istoria gândirii politice românești*, Editura Polirom, București, 2012, p. 107-139.

¹² Marius Turda, Maria Sophia Quine, *Istorie și Rasism, Ideea de rasă de la Iluminism la Donald Trump*, Editura Polirom, București, 2019.

¹³ A se vedea în acest sens: Marius Turda, *Eugenism și Modernitate. Națiune, Rasă și Biopolitică în Europa (1870-1950)*, Editura Polirom, București, p. 95-111; Maria Bucur, *Eugenie și modernitate în România Interbelică*, Editura Polirom, București, 2005, p. 298-299.

1. Teoria care neagă romofobia interbelică și legătura discursului antiroma cu politicile de deportare din perioada 1942-1944.

2. Teoria care susține romafovia interbelică și legătura directă cu politicile din al Doilea Război Mondial.

3. Teoria care acceptă romofobia interbelică în discursul eugenic însă diminuează impactul pe care acesta l-a avut în societatea românească.

Primul curent a fost inițiat de Viorel Achim, care este și cel mai important cercetător în ceea ce privește istoria romilor din România, la ale cărui idei achiesează și Petre Matei. Potrivit lui Achim romii nu au reprezentat o preocupare pentru societatea românească, naționalismul românesc din vremea respectivă fiind străin de manifestări împotriva romilor, în vreme ce teoriile naționaliste s-au limitat la antisemitism.¹⁴ Chiar dacă la recensământul din 1930 au fost recenzați ca o etnie aparte, romii au fost tratați ca fiind o categorie socială. Politica de românizare din anul 1938 adoptată de guvernul Goga-Cuza și legea antiminoritară nu i-au vizat pe țigani¹⁵. Legislația făcea referire în special la evrei, astfel că în perioada interbelică în viața politică și în mișcarea de idei din România nu a existat o problemă țigănească. Totuși, două afirmații ale autorului generează confuzii. În primul rând, este de acord că în viziunea disciplinelor biopolitice și eugenice romii au reprezentat o „primejdie biotehnică”, lucru care a dus la crearea ideii de superioritate rasială a românilor¹⁶,

¹⁴ Viorel Achim, *Deportarea romilor și tratamentul lor în Transnistria*, în Elie Wiesel (președinte), „Raport final al Comisiei Internaționale pentru studierea Holocaustului în România”, Editura Polirom, 2004, p. 227.

¹⁵ Idem, *Țigani în istoria...*, p. 133-135.

¹⁶ Legat de acest subiect, complexe culturale ale românilor de-a lungul istoriei se poate vedea Marina Țupran, *Complexe culturale. O abordare din perspectiva studiilor culturale*. Teză de doctorat.

antițiganismul din România fiind un concept preluat de la germani.¹⁷ Autorul își întărește afirmația prin teza că teoriile rasiste nu au avut consistență iar nici un adept al acestor idei nu a fost o personalitate în epocă.¹⁸ Această afirmație este infirmată de faptul că Sabin Manuilă făcea parte dintre membrii Comitetului Central al asociației Astra al cărui președinte de onoare era chiar Maiestatea Sa Regele Mihai I. În plus, în numărul omagial dedicat împlinirii a 25 de ani de existență atât Iordache Făcăoaru cât și Petre Râmneanțu sunt amintiți ca cercetători care au întreprins studii de referință în domeniul *capitalului omenesc românesc prin: anchete, monografii etc.*¹⁹ În al doilea rând, admite faptul că opiniile exprimate de unii eugenisti din România anilor '30 au avut cu siguranță un anumit rol în pregătirea politicii guvernului Antonescu față de evrei și populația roma. Faptul că mareșalul Antonescu este posibil să se fi inspirat din mișcarea de idei ce a circulat în perioada interbelică nu anulează ipoteza conform căreia *în perioada interbelică în mișcarea de idei din România nu a existat o problemă țigănească?*²⁰ Simplul fapt că există posibilitatea ca ele să fii influențat modul de percepere al Conducătorului statului cu privire la romi demonstrează faptul că promotorii teoriilor eugenice aveau totuși o influență în epocă. În plus, faptul că unii dintre susținătorii ideilor eugeniste din perioada interbelică ca Sabin Manuilă au obținut funcții de conducere în guvernul Antonescu întărește ipoteza coform căreia curentul eugenist cu privire la romi a intrat în circulație.

Universitatea din București Facultatea de Litere, Școala Doctorală „Spațiu, Imagine, Text, Teritoriu” Domeniul: Filologie, 2017.

¹⁷ Raport Final, *op.cit.* p. 228.

¹⁸ Viorel Achim, *Țiganii în istoria...*, p. 134.

¹⁹ Gheorghe Preda, *Activitatea Astei în 25 de ani dela Unire (1918-1943)*, Editura Astei, Sibiu, 1944, p. 178-182.

²⁰ Viorel Achim, *Deportarea romilor și tratamentul...*, p. 229.

Petre Matei completează cele afirmate de Achim și susține că, spre deosebire de perioada actuală, când sunt cel mai antipatizat grup etnic din România, în perioada interbelică lucrurile stăteau altfel pentru romi, aceștia nereprezentând o țintă a discursului naționalist. Astfel în România anilor '30 nu au existat manifestări romofobe. Din cauza factorilor externi, naționalismul românesc a fost întotdeauna un reper pentru intelectualitatea românească. Minoritatea evreiască din România era socotită ca neloyală, evreii fiind identificați ca o primejdie bolșevică, o invazie demografică și economică. Spre deosebire de minoritatea evreiască, minoritatea romă nu era percepută de populația românească ca reprezentând o amenințare etnică sau culturală. Astfel situația romilor și a evreilor interbelici era diferită nu doar pe verticală comparativ cu situația lor actuală, ci și pe orizontală în raport cu situația altor minorități etnice din România. Petre conchide că naționalismul românesc a tins să se raporteze la toți ceilalți, numai la romi nu, și în plus niciodată nu s-a pus problema existenței unei psihoze antirome.²¹

Al doilea curent creat în jurul acestui subiect este format din alți cercetători recunoscuți ai domeniului ca Maria Bucur, Mariu Turda, Vladimir Solonari, Radu Ioanid. Prima cercetătoare care abordează ideile eugenice din România și le pune în legătură cu problematica romă a fost Maria Bucur. Aceasta realizează o trecere în revistă a studiilor eugenice în care au fost implicați romii, după care pune în antiteză două teorii despre semnificația eugenismului în economia deciziilor de deportare a romilor. Bucur amintește ideile lansate de Achim care conchidea că în pofida faptului că în anii '30 s-au enunțat opinii conform cărora romii trebuiau eliminați,

²¹ Petre Matei, *Romii în perioada interbelică. Percepții naționaliste* în Editori: Toma Stéfania – Fosztó László, Spectrum. *Cercetări sociale despre romi*, Editura, Kriterion, Cluj Napoca, 2011, p. 15-40.

acestea nu au fost transformate în politici, după care autoarea scoate în evidență faptul că Radu Ioanid²² consideră că tratamentul aplicat romilor a reprezentat o consecință a atitudinilor rasiste care îi caracterizau pe reprezentanții administrației publice, centrale și locale. Ca o concluzie proprie, pe care o enunță cu o anumită reținere, autoarea consideră că ar trebui studiată mai în profunzime legătura studiilor biologice și eugenice din anii '30 și atrocitățile comise de guvern român în perioada celui de-al Doilea Război Mondial.²³

La întrebarea lansată de Maria Bucur în privința legăturii dintre ideile eugenice și atrocitățile comise de guvern oferă un răspuns cercetările întreprinse de Marius Turda și Vladimir Solonari. Marius Turda scoate în evidență faptul că în timpul celui de-al Doilea Război Mondial eugenismul a fost asociat cu naționalismul etnic²⁴, care a devenit un element central al programului biologic gândit de mareșalul Ion Antonescu.²⁵ Solonari completează ipoteza oferită de Marius Turda, susținând că în anii '30 și în timpul celui de-al Doilea Război Mondial s-a dus împotriva romilor un atac condus de eugenistiții lui Iuliu Moldovan - dintre care s-au remarcat în special Petre Râmneanțu și Iordache Făcăoaru. Mai mult acesta lansează ipoteza conform căreia prin intermediul lui Sabin Manuilă, care

²² Despre opiniile lui Ioanid legat de subiect a se v. Radu Ioanid, *The Holocaust in Romania. The Destruction of Jews and Gypsies Under the Antonescu Regime, 1940-1944*, Editura IVAN D REE, Chicago, 2000 p. 225.

²³ Maria Bucur, *Eugenics and modernization in Interwar Romania*, Ed. University of Pittsburgh Press, 2002, p. 148.

²⁴ Marius Turda, „Entangled traditions of race: Physical anthropology in Hungary and Romania, 1900-1940”, la https://www.researchgate.net/publication/259449702_Entangled_traditions_of_race_Physical_anthropology_in_Hungary_and_Romania_1900-1940, site accesat în data de 12.03. 2019

²⁵ Idem, *Eugenism și modernitate. Națiune rasă și biopolitică în Europa (1870-1950)*, Editura Polirom, București, 2014.

avea deschidere la Antonescu, problema romă a ajuns în atenția Conducătorului statului.²⁶

Un ultim curent pe care l-am identificat îi are în centru pe cercetătorii care și-au obținut doctoratul cu teze care dezbăt eugenismul românesc din perioada interbelică ca Pavel Suciucristian, Lucian Butaru²⁷ și Anghel Ionuț Marian, care au gravitat în jurul ipotezelor emise de Achim și Turda, ajungând în cursul cercetării la nuanțări și concluzii mai apropiate sau mai îndepărtate de aceștia. Pavel Suciucristian este de acord cu tezele emise de Maria Bucur, Marius Turda și Vladimir Solonari că romii au făcut parte din mișcarea de idei a eugenistiților, însă face precizarea că *Buletinul eugenic și biopolitic* a fost o prezență exotică, marginală, nereușind să ofere de fapt clarificări teoretice unei romafoobii tradiționale. În plus evidențiază faptul că discursul antiroma interbelic a stat mereu în umbra celui antisemit, de la care a preluat un model conceptual și de acțiune.²⁸

În lucrarea sa, Lucian Butaru a întreprins o analiză a rasismului românesc de la începutul perioadei interbelice

²⁶ Vladimir Solonari, *Purificarea Națiunii. Dislocări forțate de populație și epurări etnice în România lui Antonescu, 1940-1944*, Editura Polirom, București, 2015, p. 245-268.

Această idee conform căreia planurile de omogenizare a populației a intrat în atenția lui Antonescu o regăsim v. Brigitte Mihok *Transferul unilateral, deportarea romilor români în 1942-1944. Starea actuală a cercetării*. Wolfgang Benz, Brigitte Mihok, *Holocaustul la periferie. Persecutarea și nimicirea evreilor în România și Transnistria în 1940-1944*, Editura Cartier, București, 2010, p.266.

²⁷ Lucian T. Butaru, *Rasism Românesc. Componenta rasială a discursului antisemit din România, până la al Doilea Război Mondial*, Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 2010.

²⁸ Pavel Suciucristian, *Imaginea romilor în literatură*, Universitatea Babeș-Bolyai Facultatea de Studii Europene, Cluj-Napoca, 2010, p. 192.

până în momentul în care România a luptat în război alături de Germania. Asemenea lui Pavel Suciucristian admite existența unui curent rasist în România interbelică, dar care s-a concentrat în principal pe evrei, legislația rasistă de la noi fiind un rezultat normal al dezvoltării antisemitismului românesc, realizat mai mult ca o concesie făcută Germaniei naziste. Susține teza că dreapta românească din perioada interbelică a folosit instrumentul antisemit pe care îl avea la dispoziție pentru a rezolva problema țigănească.²⁹ Autorul însă s-a oprit aici cu afirmațiile, nu a întreprins o analiză care să demonstreze sau să deconstruiască faptul că deportarea romilor în Transnistria a avut la bază o ideologie eugenică menită să elimine toți romii din stat. El explică pasiunea pe care și-a făcut-o Iordache Făcăoaru pentru romi, care este descris ca fiind un neînțeles profest al rasismului, iar împătimirea acestuia pentru romi s-a tras de la inferioritatea economică și culturală a acestora.³⁰

Ionuț-Marian Anghel admite, la rândul său, că în perioada interbelică din România a existat „problema romilor”, însă consideră că spre deosebire de eugenismul german care a promovat puritatea rasială, eugenismul românesc „a mers mai degrabă pe creșterea stocului ereditar” iar promotorii eugenismului românesc ca Iuliu Moldovan, Iordache Făcăoaru, Sabin Manuilă au promovat o politică de omogenizare etnică.³¹ Totuși, într-o notă de subsol afirmă că la sfârșitul anilor 1930 romii au devenit o problemă de sănătate publică și au fost luate măsuri

²⁹ Lucian T. Butaru, *op.cit.* p. 124.

³⁰ *Ibidem*, p. 217-240.

³¹ Ionuț-Marian Anghel, *Romii europenizați? Strategiile și limitele guvernantei neolibérale*, Academia Română Școala de Studii Avansate a Academiei Române. Departamentul Științe Economice, Sociale și Juridice, București, 2020, p. 67-68.

administrative împotriva lor care aveau ca scop stoparea răspândirii tifosului.³²

În partea a doua a studiului dorim să examinăm mai multe aspecte legate de deportarea romilor în Transnistria și a situației romilor din România rămași în țară. În primul rând, ne propunem să analizăm motivele pe care le-au invocat autoritățile române din timpul celui de-al Doilea Război Mondial pentru deportarea romilor nomazi și sedentari în Transnistria, cum s-au făcut aceste recenzări, care au fost bazele întocmirii acestora, cine a decis că un cetățean român de o altă etnie este un ins corect sau este un ins indezirabil care merită să fie deportat, mai cu seamă că Ion Antonescu, în declarațiile sale de la Procesul Criminalilor de Război, afirma că măsurile adoptate împotriva romilor au fost impuse de necesitatea instaurării ordinii publice și încercării de a stabili un control strict din partea statului asupra vieții sociale iar decizia de a-i trimite în Transnistria a venit din necesitatea de a acoperi o penurie a forței de muncă din acest teritoriu. În plus atunci când toți cereau moartea romilor el a dorit crearea unor sate în Bărăgan unde să fie mutați toți romii.³³

Dorim să explicăm cum au decis autoritățile locale din județele pe care le analizăm să interpreteze ordinul din data de 22 iulie 1942 al Ministerului Afacerilor Interne, trimis către Inspectoratul General al Jandarmeriei, Direcțiunea Generală a Poliției și către Prefectura Poliției Capitalei, prin care li s-a cerut să verifice situația romilor stabili aflați pe teritoriul rural cu scopul de a-i selecta pe romii care erau condamnați, recidiviști, care nu aveau mijloace de existență sau o ocupație stabilă care să le asigure un mod de viață

³² *Ibidem*, p. 67.

³³ Marcel-Dumitru Ciucă (ed). *Procesul Mareșalului Antonescu. Documente. Vol. II*, Editura Saeculum I.O., Editura EUROPA NOVA, București, 1997, p. 176.

decent și cinstit. Pe baza acestor analize vom efectua și o comparație între cele opt județe pentru a putea evalua dacă autoritățile județene și locale au respectat ordinul primit de la autoritățile centrale *ad-literam* sau aplicarea acestor directive a depins și de contextele locale, de deciziile adoptate de autorități, de persoanele chemate să-l aducă la îndeplinire, de reacțiile sau lipsa de reacție a populației.

O cercetare asemănătoare, restrânsă la nivelul unui județ, a fost întreprinsă de Petre Matei, fiind materializată în studiul său intitulat „Deportarea romilor din Pitești în Transnistria (1942)”, care oferă cititorului o pertinentă analiză în ceea ce privește modul de deportare a romilor din județul Argeș în Transnistria în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Autorul concluzionează că au fost deportați în mod abuziv din orașul Pitești mulți romi care nu se încadrau în prevederile ordinelor emise de la nivel central. Autorul oferă cititorului o explicație a faptului că pe listele celor deportați s-au aflat persoane integrate în viața social-economică românească din prima jumătate a secolului al XX-lea. Potrivit lui Matei deportarea romilor din acest județ a avut la bază mai mulți factori importanți: numărul mare de romi; concentrarea acestora în anumite zone din oraș; originile piteștene ale lui Antonescu și existența unor aprehensiuni mai vechi față de romi. Mai mult, autoritățile locale, în mod independent, nu au ținut cont de utilitatea militară a romilor, așa cum prevedeau ordinele trimise de la nivel central, și au preferat să-i includă pe aceștia în categoria „persoanelor periculoase”.³⁴ Acceptăm ca valide ipotezele lansate de Petre Matei cu privire la motivele pentru care autoritățile piteștene au ales să deporteze un număr așa de mare de

³⁴ Petre Matei, *Deportarea romilor din Pitești în Transnistria (1942)*, în *Holocaust. „Studii și cercetări”*, 9, 10, 2017, p. 30-55.

romi, dar se cuvine să facem unele precizări. Faptul că nu s-a ținut în mod voit de utilitatea militară a romilor a însemnat o încălcare a legii marțiale, ținând cont de starea de război în care se afla România. Acest lucru denotă clar faptul că în viziunea liderilor politici din Pitești toți romii erau la fel, indiferent de aportul pe care l-au adus societății din România.

La trecerea unui secol de la abolirea robiei, în timpul celui de Al Doilea Război Mondial, sub administrația românească au murit în Transnistria aproximativ 120.000 de evrei români și peste 11.000 de cețățeni români de etnie romă, ca urmare a deciziilor mareșalului Ion Antonescu, Conducătorul Statului Român. Tot la ordinul mareșalului au mai fost deportați în lagăre 2000 de inochentiști, dar și membri ai unor culte religioase, pentru că se urmărea dezideratul: un singur popor, o singură nație, o singură religie.³⁵

Numărul romilor asumați în perioada interbelică îl cunoaștem relativ bine datorită cercetărilor etnografice și sociologice întreprinse pe baza recensământului din 1930. La această înregistrare demografică s-au declarat ca făcând parte din etnia romă 262.501 persoane, adică 1,5% din populația țării. Din numărul total al romilor din România 84,5% trăiau în mediul rural, restul de 15,4% locuiau în mediul urban. Romii ocupau de regulă zonele marginase ale satelor sau ale orașelor (în așa-numitele mahalale).³⁶

În anii '30 au fost realizate cercetări, chiar dacă relativ puține, cu rolul de a stabili aportul social și economic al

³⁵ Viorel Achim (editor): *Politica regimului Antonescu față de cultele neoprotestante. Documente*, Editura Institutului Național pentru Studiul Holocaustului din România “Elie Wiesel”; Iași, Polirom, 2013.

³⁶ *Recensământul general al populației din 1930*, Vol. II Neam, Limbă maternă, Religie, Partea I.

romilor la viața rurală și relațiile acestora cu populația majoritară. Un raport întocmit de Aurel Boia³⁷ cu privire la romii dintr-un sat din Năsăud arată că aceștia erau parte a comunității, lucrau ca meșteșugari și agricultori. Conform raportului întocmit de Boia, relațiile dintre romi și țărani erau unele de bună vecinătate, un număr mare de romi asimilându-se culturii majoritare.³⁸ Bineînțeles suntem conștienți de limitele geografice ale acestui raport, de faptul că situația romilor dintr-un sat nu este reprezentativă pentru întreaga țară.

Deportarea romilor în Transnistria nu mai este un subiect cvasi-necunoscut pentru cercetătorii din România sau pentru o bună parte din publicul larg, așa cum era în urmă cu puțini ani. Primul cercetător care a adus către în atenția publicului larg, dar și celui de specialitate problematica genocidului romilor din timpul celui de-al doilea Război Mondial este Radu Ioanid, prin studiul său „Evreii sub Regimul Antonescu”³⁹.

Cercetătorul cu cea mai mare notorietate care s-a aplecat asupra acestui subiect este fără îndoială Viorel Achim de la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Române, care prin cartea sa din anii '90 intitulată *Istoria țiganilor din România* îi așează și pe romii din România printre victimele Holocaustului și formulează o serie de ipoteze legate de acest subiect care vor fi preluate de foarte mulți cercetători. Potrivit lui Achim, decizia deportării romilor în Transnistria nu a avut un caracter rasial și i-a aparținut în totalitate Conducătorului Statului.

³⁷ Aurel Boia, *Integrarea țiganilor din Șanț (Năsăud) în comunitatea românească a satului*, în *Sociologie Românească*, an III, nr. 7-9, 1938, p. 351-365.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ Radu Ioanid, *Evreii sub Regimul Antonescu*, Editura Hasefer, București, 1997, p. 331-343.

Pentru a-și întări afirmația, autorul aduce mai multe argumente. În opinia sa, cea mai importantă componentă a politicii lui Antonescu față de romi a fost aceea de a-i deporta în Transnistria la începutul lunii iunie și în luna septembrie. Autorul avansează ideea că măsura deportării a 25.000 de romi în Transnistria a fost luată doar împotriva așa-numiților romi-problemă, adică a celor care erau considerați „periculoși” și „indezirabili”, cu anumite excepții care s-au întâmplat numai din cauza unor abuzuri ale autorităților locale, polițiști și jandarmi care au evacuat și familiile unor romi mobilizați sau mobilizabili.⁴⁰ Alte criterii după care s-a făcut trierea romilor în vederea deportării au fost: stilul de viață nomad; condamnările anterioare; lipsa mijloacelor de existență sau absența unei ocupații specifice aducătoare de venituri sigure.⁴¹

Autorul citat afirmă, de asemenea, că romii care nu au făcut parte din categoria celor considerați periculoși și indizerabili nu au fost afectați de politica regimului. Aceștia nu și-au pierdut drepturile cetățenești, cum s-a întâmplat în cazul evreilor din țară, iar averilor lor nu au fost românzate, cum au fost averile evreilor. Ca și restul populației romii au fost mobilizați în armată și au luptat pe front, iar soldații romi de pe front și mobilizabili au fost exceptați de la deportare, chiar dacă figurau pe lista celor ce urmau a fi deportați în Transnistria. De-a lungul perioadei de război au fost luate măsuri pentru îmbunătățirea situației romilor aflați pe marile proprietăți agricole din sudul țării care erau folosiți de mulți ani la muncă, în condiții de plată infime, fără a li se asigura un adăpost.⁴² Măsurile adoptate împotriva romilor au privit

⁴⁰ Viorel Achim, *Deportarea romilor și tratamentul...*, p. 233.

⁴¹ *Idem*, *Țiganii în istoria...* p. 138.

⁴² *Ibidem*.

numai un segment al acestei minorități, iar în acțiunea guvernului român aceștia nu au fost văzuți ca un întreg. Au suscitât interesul guvernului numai romii care erau considerați indezirabili și periculoși. Cealaltă nu au intrat în vizorul autorităților și nu au fost supuși niciunei măsuri discriminatorii. Totuși, autorul amintește că declarațiile lui Ion Antonescu din cadrul ședințelor Consiliului de Miniștri militau pentru o epurare etnică care i-ar fi privit pe toți romii, însă acestea au rămas doar simple declarații, fiindcă ideea purificării etnice nu a fost niciodată un program politic pentru guvernul Antonescu. Problematika romilor nu a reprezentat nicicând o prioritate, a avut un rol marginal în tot ceea ce a însemnat politică de stat în acea perioadă. În același timp, autorul afirmă că deciziile care s-au luat împotriva romilor trebuie privite ca o măsură adoptată într-un context politic nefavorabil ordinii publice. În acest context ar trebui plasate și persecuțiile care au avut loc împotriva evreilor, comuniștilor, cultelor religioase, legionarilor etc.⁴³

Achim concluzionează că mobilul politicii față de romi a Mareșalului a fost mai mult de ordin social, scopul propriu-zis fiind eliminarea infraționalității și eradicarea din peisajul social a problemelor pe care le ridică, mai ales în zona urbană, această populație pauperă. Un argument adus de istoricul bucureștean pentru susținerea ipotezelor sale este acela că în documentele emise de autorități care au legătură cu romii nu s-au folosit termeni de „inferioritate rasială”.

Ideile lui Achim au fost preluate în mare măsură și de Stelean-Aurel Boia și Marius Ioan-Grec, care în studiul lor *O istorie a Holocaustului European: cazul României* susțin că, deși este tentant să afirmi că motivul deportării romilor

în Transnistria a fost de ordin rasial, aceasta a avut la bază doar considerente sociale și etnice, pentru că nu toți romii au fost unilateral deportați în lagărele din Transnistria, ci doar cei care duceau o viață nomadă și nu puteau fi asimilați modului de viață *normal* aprobat de societatea românească, cei care erau văzuți ca fiind o amenințare la liniștea populației stabile. Mai mult, romii care se comportau „normal” nu au fost vizați de aceste măsuri.⁴⁴ Cei doi autori concluzionează că deportarea romilor în timpul celui de-al Doilea Război Mondial a fost o măsură românească, singurul răspunzător de aceasta fiind Ion Antonescu, cel care a dat ordinul de deportare. Autorii întăresc această afirmație cu argumentul că până în prezent nu se cunoaște existența vreunor dovezi că Hitler ar fi făcut presiuni asupra lui Antonescu ca acesta să urmeze politica de genocid împotriva romilor aplicată în Germania și în teritoriile ocupate de aceasta.⁴⁵

Ottmar Trașcă și Dennis Deletant, în volumul de documente dedicat Holocaustului din România, în partea introductivă, fac o trecere scurtă în revistă a evenimentelor ce au avut legătură cu deportarea romilor în Transnistria. Studiul celor doi autori este bazat în mare măsură pe informațiile oferite de cercetările lui Viorel Achim. Aceștia consideră că politica adoptată de Antonescu față de romi în timpul celui de-al Doilea Război Mondial a avut la bază prejudecățile sociale și rasiale ale acestuia.⁴⁶

⁴⁴ Stelean-Ioan Boia, Marius-Ioan Grec, *O istorie a holocaustului european: cazul României*, “Vasile Goldiș” University Press, Arad, p. 123-127.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ Ottmar Trașcă, Dennis Deletant, *Al III-lea Reich și Holocaustul din România 1940-1944. Documente din arhivele germane*, Editura Institutului Național pentru Studiul Holocaustului din România „Elie Wiesel”, București, 2007, p. 70-72.

⁴³ *Ibidem*, p.138 -139.